

УДК 159.9:35.088.2 (045)

Ольга Дячкова

кандидат педагогічних наук, викладач кафедри психології діяльності в особливих умовах, Черкаський інститут пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України, м. Черкаси, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-5164-3522>
olya.diachkova@gmail.com

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ

У статті запропоновано узагальнювальні визначення феномену професійної діяльності в особливих умовах, обґрунтовано актуальність здійснення психологічної підготовки фахівців до означеної діяльності. Міститься класифікація особливих умов праці й професійної діяльності із зазначенням провідних характеристик і вимог до особистості фахівця. Вказано на відмінності понять “психологічна підготовка”, “психологічна готовність”, “екстремальна готовність”, “мобілізованість”, “психологічна стійкість”. Екстремальні (особливі) умови праці проаналізовано з позиції мотиваційного рушія для фахівця.

Запропоновано теоретичні засади концепції підготовки фахівців оперативно-рятувальних служб до дій в особливих (екстремальних) умовах, а також виокремлено й обґрунтовано в її змісті теоретичний (базис для розробки єдиного методологічного підходу дослідницької діяльності), практичний (добір інструментарію і підготовка до практичної діяльності) й експериментальний етап (апробація методів і деталізація програм підготовки з подальшим уточненням отриманих результатів). Пріори-

тетну роль у методиці проведення занять, спрямованих на професійно-психологічну підготовку фахівців оперативно-рятувальної служби, відведено психологічному моделюванню завдань майбутньої професійної діяльності, її умов і труднощів. Обґрунтовано два взаємопов'язаних шляхи психологічного моделювання означеної професійної діяльності, що спрямовані на максимальне наближення зовнішніх умов занять до реальних умов професійної діяльності і внутрішніх умов до тих, які супроводжуватимуть фахівця під час виконання професійних дій у особливих (екстремальних) умовах. Узагальнено кінцеву мету, завдання і напрями впровадження професійно-психологічної підготовки фахівців до виконання діяльності в особливих умовах. Окреслено передбачувані результати особистісно-професійного зростання учасників підготовки, майбутніх фахівців оперативно-рятувальних служб.

Ключові слова: фахівець; психологічна підготовка; особливі умови; екстремальна ситуація; концепція підготовки.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Нині питання психологічної підготовки фахівців й комплектації особового складу органів управління і підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту Державної служби України з надзвичайних ситуацій характеризується системним і особистісно-орієнтованим підходом. Психологічний аспект професійної підготовки визначається як полісистемний психологічний феномен, як складова професійного і особистісного розвитку. Разом із цим, проблема професійної підготовки фахівців, а саме її психологічна складова видається особливо актуальною й нагальною. Ураховуючи, що оперативно-рятувальна діяльність пов'язана з численними непередбачуваними небезпеками, напруженими ситуаціями і розмаїттям чинників, які приховують в собі потенційну потребу у високому рівні емоційного інтелекту і емоційної регуляції [1], умови професійної діяльності набувають характеру особливих і, певною мірою, екстремальних.

Мета і завдання, що постають перед фахівцями оперативно-рятувальних служб, значно різняться з діяльністю інших суміжних професій і спеціальностей, мають характер специфічних і потребують

ретельної професійної підготовки [2]. Система професійної підготовки майбутніх фахівців будь-якого профілю є складовою всієї системи професійної освіти, проте варто наголосити на її нерозривному взаємозв'язку з тенденціями розвитку суспільства. Численні випадки надзвичайних ситуацій виникають через необачність, необізнаність як окремої людини, так і соціальної спільноти загалом. Це, в свою чергу, вимагає не лише просвітницьких і профілактичних заходів серед населення, а й чіткого визначення, поточнення і відповідної корекції професійної підготовки фахівців означеного профілю.

Діяльність особового складу оперативно-рятувальних служб відбувається, зазвичай, в особливих умовах, для яких властивий підвищений рівень психологічної напруги, що обумовлений певним ризиком для життєдіяльності і здоров'я фахівця, а також загострене почуття особистої відповідальності [3]. Надважливим постає вміння вчасно й раціонально зрозуміти вимоги, які поставлені професійною діяльністю в особливих умовах, а також вибудувати систему відповідності шляхом використання специфічних засобів і способів професійно-психологічної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки у сфері психології пропонують особливі умови професійної діяльності аналізувати на основі трьох показників: особливостей власне ситуації як сукупності умов діяльності; особливостей суб'єкта діяльності в особливих умовах, рівня його готовності; особливостей наслідків діяльності фахівця в складних умовах праці. Наукові дослідження специфіки прояву першого зазначеного показника пропонують визначати особливими ті умови, яким притаманна принципова відоміна виміру життєдіяльності окремої особистості або групи осіб, або ж як такі, що провокують стан динамічної неузгодженості, вирізняються високим рівнем суб'єктивної складності, персональної відповідальності, небезпекою і ризиком, непередбачуваністю свого розвитку і певними протиріччями чи браком часу (Ю. Забродін, П. Короленко, В. Медведєв та ін.) [4].

Специфічного характеру набувають особливі умови, що частіше визначаються як екстремальні. Уперше поняття екстремальних чин-

ників навколишнього середовища, як визначають науковці, зазнало поширення за часів Другої світової війни, коли представники наукової медицини були вимушені наголосити на особливій рушійній могутності військового періоду, виокремлюючи їх в особливу категорію чинників, вплив яких на організм людини провокує напругу і перенапругу всіх нервових процесів [5]. Екстремальні чинники можуть провокувати гранично допустимі зміни в організмі людини, однак неодноразово науковцями зафіксовані випадки, коли зовнішня ситуація сприяла виявленню адекватності або неадекватності функціональних, психічних можливостей людини під час виконання певного виду діяльності [6]. Тож термін “екстремальний вплив”, на думку Л. Китаєва-Смика, може доповнити синонімічний ряд до терміну “екстремальний стан”, що певною мірою ототожнюється з поняттям “стрес” [7]. У цьому контексті зміст екстремальних ситуацій є предметом численних наукових пошуків. Відтак, у психологічній літературі зустрічаємо поняття “особливі”, “ускладнені”, “незвичні” умови, тобто ті умови, що підпорядковані впливу екстремальних чинників (А. Деркач, П. Корчемний) [8].

Наукові дослідження Ю. Забродіна і В. Зазикіна присвячені висвітленню специфіки особливих і екстремальних умов праці. Особливим наукові вважають ті умови, в яких діяльність зазнає періодичного, епізодичного впливу екстремальних чинників, а екстремальними визначаються умови, коли екстремальні чинники впливають постійно і тривало [9].

Науковиця А. Маркова вирізняє у наукових розробках класифікацію особливих умов праці й професійної діяльності:

невизначена ситуація характеризується цілковитою відсутністю інформації і невизначеністю джерела оперативної появи ситуації (стимул може бути зафіксованим, а може залишатись невизначеним);

ситуації з ускладненими умовами вирізняються систематичною, монотонною працею, тривалим режимом праці, сенсорною ізоляцією, викривленим інформаційним середовищем, що може призводити до інформаційного голодування, тривале позбавлення сну, чинники, що подразнюють рецептори (шум, вібрація, надмірне освітлення тощо).

Поведінка людини в означеній ситуації дещо непередбачувана, оскільки амплітуда змін коливається між зростанням рівня збудження (наприклад, імпульсивності) до гальмування, повного припинення чи дезорганізації діяльності. Проте, залучення до такого виду ситуації формує у людини низку позитивних властивостей: уміння оперативно мислити під час пошуку адекватної до ситуації поведінкової стратегії і вміння напрацьовувати новий спосіб дій в нестандартній ситуації. Для вчасного прийняття рішень у подібних ситуаціях важливо володіти високим рівнем оперативного мислення, а також певними задатками прогнозування і антиципації;

ситуації готовності до екстрених дій, у тому числі в стресових умовах. Рекомендується набуття фахівцями здатності до дії в непередбачуваних, раптових обставинах. Чітке усвідомлення послідовності дій, котрі необхідно виконати в екстреній ситуації, – провідна характеристика фахівця;

ситуація з видозміненими умовами властива для незвичних умов нового середовища або природних катаклізмів. У таких ситуаціях фахівець може зазнати гострих психічних реакцій, таких як страх, тривога, нестійкість психічної діяльності, неузгоджена функція мисленнєвої сфери. Адаптація проходить шлях від етапів гальмування, депресії до емоційної мобільності й ейфорії;

ситуація ризику – цікавість фахівця до процесів у праці може призвести або до ризиків, або до проявів творчого начала, що можуть разом з пошуком нових рішень призводити до нових ризиків;

ситуація з екстремальними умовами характеризуються тривалим впливом екстремальних чинників (браку часу, перевантаження складними завданнями, перевантаження інформацією тощо). Провокує неадекватну психічну напругу, котра не підлягає контролю людини, але мобілізує резервні психофізіологічні ресурси. Це може призвести до погіршення результатів професійної діяльності, перевантаження, що гальмує пошукову діяльність, ускладнює процес самостійного прийняття рішень, знижує рівень гнучкості мисленнєвих процесів, що може також бути детерміновано попередньою надмірною автоматизацією навичок і стандартизацією мислення, які ускладнюють інтелек-

туальне оцінювання подій чи альтернативних варіантів розв'язання ситуацій, проблемних завдань [10].

Метою статті є теоретичний та методологічний аналіз сутності та ознак професійної діяльності в особливих умовах, а також специфіки професійно-психологічної підготовки до означеного виду праці фахівців оперативно-рятувальних служб.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналізуючи проблеми і труднощі, пов'язані з психологічною підготовкою фахівців оперативно-рятувальних служб, варто, передусім, розрізнити поняття “психологічної підготовки”, “психологічної готовності”, “екстремальної готовності”, “мобілізованості”, “психологічної стійкості”, а також визначити специфіку підготовки цих фахівців від підготовки майбутніх професіоналів інших спеціальностей і сфер діяльності.

Науковці розглядають професійно-психологічну підготовку як процес і як комплекс форм і методів навчання. “Професійно-психологічна підготовка – це науково організований і ефективно здійснений процес формування, підвищення і підтримки високого рівня психологічної готовності фахівців до розв'язання службових завдань” [11, с. 9]. Метою професійно-психологічної підготовки виступають:

формування та розвиток стійкої психологічної установки на захист інтересів суспільства;

спрямування спеціально організованої системи мотивації працівників на самовіддані дії під час розв'язання професійних завдань і виконання обов'язків;

формування системи ціннісних орієнтацій, спрямованої на мирне вирішення службових завдань, на досконале, таке, що відповідає вимогам цивілізованого, правового суспільства, виконання професійних обов'язків;

згуртування колективів служб та підрозділів, формування між ними дружніх, довірчих, здорових взаємовідносин;

формування психологічної стійкості, здатності до безпомилкового, максимально ефективного виконання професійних обов'язків

в умовах граничного внутрішнього напруження, вміння володіти собою, не допускаючи проявів акцентуацій характеру у поведінці;

розвиток професійно значущих психологічних якостей, що є необхідними для успішних дій у складних, напружених та екстремальних умовах: пильності, ретельності, мобілізованості, зібраності, оперативності і точності мислення, спостережливості, сміливості, витривалості, активності, обачності та ін.;

розвиток професійно значущих умінь та навичок психологічного аналізу ситуації, складання психологічного портрета, здійснення психологічного впливу, прояву психологічної спостережливості, здатності до психологічно умілого ведення переговорів [11, с. 10].

З-поміж основних завдань професійно-психологічної підготовки науковці вирізняють:

оволодіння фахівцями ґрунтовними прикладними психологічними знаннями, що є першорядними для осмислених дій у екстремальних умовах вирішення завдань;

утворення професійно-психологічних умінь та навичок (аналітико-, техніко- і тактико-психологічних);

розвиток психологічних здібностей і якостей, що є ключовими для успішного здійснення професійної діяльності;

підвищення рівня професійно-психологічної стійкості фахівців;

удосконалення професійних умінь та навичок шляхом моделювання особливих умов праці, максимально наближених до реальних професійних;

розвиток професійно-психологічної спрямованості особистості, що знаходить прояв у ретельній увазі, звичці виявляти й враховувати психологічні аспекти у ході виконання професійних дій [12].

Професійно-психологічна підготовка працівників може здійснюватися відповідно до декількох напрямів, узагальнених науковцями, зокрема:

напрямок розвитку і вдосконалення базових фізичних та психологічних можливостей фахівця, його структурно-функціональних та системних якостей, що ґрунтуються на анатомо-фізіологічному й психофізіологічному рівні;

напряму соціального розвитку працівника, становлення його системно-структурних властивостей і якостей як індивіда в межах конкретного суспільства, як соціально активної особистості;

напряму формування світогляду фахівця, його особистісного, інтелектуального й емоційно-мотиваційного зростання [11, с. 11].

Науковець О. Столяренко трактує професійно-психологічну підготовку як комплекс розмаїття форм і методів навчання, націлених на формування, підвищення і підтримку рівня психологічної підготовки фахівців особового складу. О. Столяренко справедливо зазначає, що ставлення до будь-якої екстремальної події лише як до негативної є помилковим з позицій онто- і філогенезу людини. Розвиток людських властивостей відбувався протягом періоду розвитку всього людства і відбувається нині в кожному індивіді під час подолання протиріч між вимогами життя і наявними можливостями, що призводить лише до вдосконалення можливостей. На думку вченого, екстремальність – це показник особливого стану цілої системи “людина в ситуації”, що видозмінюється в певних межах залежно від рівня підготовки і обраної власне індивідом стратегії поведінки [13].

Незважаючи на об’єктивну насиченість професійної діяльності фахівця оперативно-рятувальної служби екстремальними умовами праці, небезпекою, ризиками, загрозами і труднощами, рятувальник не лише самостійно приймає рішення виконувати професійні обов’язки, але може досягнути певних успіхів, якщо змінить власне ставлення до особливих умов праці [14]. Їх розгляд з позиції необхідності, ставлення як до обов’язкового елемента власної професії вдосконалить спрямованість цієї діяльності, а, відповідно, і змінить якість підготовки фахівця. У такому разі зникне прагнення подолати “екстремальність”, натомість, з’явиться мотив пізнавати її, оцінювати, осмислювати і творчо видозмінювати. Звідси можемо зробити висновок, що екстремальні умови праці фахівців оперативно-рятувальних служб не протидіють їм, а визначають замість їх професійної діяльності. Вони постають необхідним компонентом професійної життєдіяльності фахівців [15]. Це твердження може слугувати підґрунтям концепції професійної психологічної підготовки фахівців оперативно-рятувальних

служб і дозволяє вибудовувати систему їхньої підготовки на засадах використання чиннику екстремальності і особливості як навчального компонента.

Під поняттям концепції психологічної підготовки фахівців оперативно-рятувальних служб до дій в особливих (екстремальних) умовах ми пропонуємо розуміти систему науково обґрунтованих, емпірично перевірених найбільш загальних положень, що відображають її цілі, завдання, внутрішню структуру, алгоритм, принципи і модель. “Концепція – система поглядів, понять про ті чи інші явища або процеси, спосіб їхнього розуміння, тлумачення; основна ідея будь-якої теорії, головний задум; ідея чи план нового, оригінального розуміння” [16]. Термін “психологічна”, що використовується з поняттям підготовки, вказує на предмет впливу в цьому процесі, який має психологічне походження і що для його зміни застосовуються психологічні методи і засоби. “Підготовка – запас знань, навичок, досвід і т. ін., набутий у процесі навчання, практичної діяльності, а екстремальна – виняткова, незвична за складністю, яка перевершує все” [17]. Разом з терміном “психологічна”, “екстремальна” підготовка має вказувати на те, що предмет взаємодії – психіка фахівця, що готується до впливу екстремальних чинників або вже знаходиться під їхнім впливом (неочікуваність, раптовість, обмежений проміжок часу тощо). Крім цього, поняття “екстремальна” підкреслює факт застосування під час підготовки низки об’єднаних спільною метою специфічних прийомів, методів, що здатні враховувати як значущість, так і рівень впливу екстремальних чинників на психіку фахівця.

Означені наукові підходи до здійснення професійної підготовки дозволяють узагальнити концептуальні напрями вдосконалення існуючої системи психологічної підготовки фахівців оперативно-рятувальних служб, ґрунтуючись на їхній системі мотивації до професійної діяльності, самооцінці власних професійно значущих якостей і здібностей, прагненні до саморозвитку і самоуправління під час підготовки до професійної діяльності [18].

Доцільним видається виокремлення у процесі реалізації концепції підготовки фахівців оперативно-рятувальних служб до дій в осо-

бливих (екстремальних) умовах теоретичного, практичного й експериментального етапів. Теоретичний етап може слугувати базисом для розробки єдиного методологічного підходу дослідницької діяльності. Предметом його функціонування можуть бути існуючі в психологічній науці і практиці концептуальні підходи до забезпечення психологічної підготовки фахівців, а також зарубіжний науковий досвід і здобутки в означеній царині. Практичний етап фактично націлений на добір інструментарію і підготовку до практичної діяльності. Під час практичного етапу стає можливим вивчення змістових і організаційно-ситуаційних чинників, закономірностей, умов динаміки і алгоритму, механізмів прояву необхідних для професійної діяльності в особливих екстремальних умовах професійно-важливих якостей співробітників.

Пріоритетну роль в методиці проведення занять, спрямованих на професійно-психологічну підготовку фахівців оперативно-рятувальної служби, відіграє психологічне моделювання завдань майбутньої професійної діяльності, її умов і труднощів. Моделювання професійних ситуацій сприяє активізації функцій мислення, уваги, пам'яті, що сприяє закріпленню отриманих знань, формуванню необхідних вмінь та навичок, а за умови циклічного повторення сприяє їх удосконаленню. Моделювання реалізується завдяки застосуванню комплексу психолого-педагогічних засобів, способів і прийомів [19].

Науковці обґрунтовують два взаємопов'язаних шляхи психологічного моделювання професійної діяльності. Перший спрямований на максимальне наближення зовнішніх умов занять до реальних умов професійної діяльності, тобто відтворення їх деталізованого зовнішнього образу. Це дозволяє майбутнім фахівцям під час навчання сприймати безпосередню реальність і певною мірою спробувати себе в ролі учасника реальних подій. Схожість зовнішнього образу навчальних ситуацій забезпечується виконанням і програванням професійних дій, певним ускладненням професійних завдань, створенням об'єктивних труднощів для їх вирішення, добором конкретних умов, обсягу часу, місця, освітленості, імітацією психогенних чинників, створенням додаткових перешкод, введенням в ситуацію проти-

борчих чинників, навчальним використанням засобів й спорядження професійної діяльності. Другий шлях забезпечує наближення внутрішніх умов (психічного стану, відчуттів, переживань, застосування психологічних якостей, подолання психологічних труднощів та ін.) до тих, які супроводжуватимуть фахівця під час виконання професійних дій у особливих (екстремальних) умовах. Із цією метою доцільно насичувати заняття складними завданнями, що характеризувалися б підвищеною відповідальністю, різноманітними перешкодами, обмеженнями в часі, труднощами розуміння й оцінки ситуації, ризиком, небезпекою, раптовістю, незвичністю, швидкою зміною подій, підвищеним рівнем самостійності, психологічних труднощів, інтенсивним їх підсиленням, тривалістю значних навантажень та ін. [11].

Експериментальний етап може здійснюватися під час занять в системі професійної підготовки, в межах психологічних тренінгів і практикумів. На цьому етапі доцільно апробувати і виявити рівень ефективності методів, що використовуються, а також деталізувати програми підготовки з подальшим уточненням отриманих результатів.

Безпосередньо етап психологічної підготовки варто розуміти як комплексний психологічний тренінг. На цьому етапі формуються навички і вміння видозміни екстремальних умов в прийнятні для роботи, а також підвищується рівень мобілізованості, опірності особистості фахівця і групи загалом. Кінцева мета такої видозміни криється в адаптивному зануренні психіки фахівців у ситуацію майбутньої професійної діяльності. Очікуваним результатом етапу є успішна і швидка адаптація фахівців до дій в екстремальних умовах. Для його досягнення варто використовувати чинники неочікуваності, незвичайності, швидкої зміни умов діяльності, тривалості фізичних, емоційних і психічних навантажень.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Особливі умови професійної діяльності – це сукупність і єдність зовнішніх умов, їх суб'єктивної інтерпретації, що характеризуються часовими обмеженнями і спонукають фахівця до вибіркової активності, самооцінки можливості подолання екстремальної ситуації і за-

діяння внутрішніх ресурсів (розмаїття структурно-функціональних властивостей індивіда, які забезпечують специфічні форми поведінки, адаптації і реагування). Належна психологічна підготовка до дій в особливих умовах – це систематичне, методологічно обґрунтоване формування і розвиток знань, умінь, навичок, професійно значущих якостей фахівців, характеристик професійної групи, що за своїм походженням є екстремально-психологічними. Фахівець оперативно-рятувальної служби, який буде психологічно підготовленим до особливих умов праці, під час виконання професійних обов'язків зможе ефективно розв'язувати і долати психологічні труднощі, викликані специфікою професійної діяльності, вибудовувати індивідуальний спосіб взаємодії з екстремальною ситуацією відповідно до логіки її виникнення і розвитку.

Перспективи подальших розвідок полягають у розробці заходів та методів психологічної підготовки особового складу оперативно-рятувальної служби цивільного захисту Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Список використаних джерел

1. Дьяченко М. И. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях : психологический аспект. Минск : Изд-во “Университетское”, 2005. 206 с.
2. Асеев В. Г. Мотивация поведения и формирования личности. Москва: “Мысль”, 2006. 158 с.
3. Самонов А. П. Психология пожарного дела. Пермь: Звезда, 2001. 600 с.
4. Сундиев И. Ю. Социальные и психологические экстремальные процессы. Москва: Наука, 2016. 85 с.
5. Тімченко О. В. Екстремальна психологія. Київ : ТОВ “Август трейд”, 2007. 502 с.
6. Cooper C. Z., Payne R. (2008) Stress at work. (eds) Chichester, England : John Wiley&Sons, Ltd.
7. Китаев-Смык Л. А. Психология стресса. Москва : Наука, 2003. 368 с.
8. Деркач А. А. Профессионализм деятельности в особых и экстремальных условиях: психолого-акмеологические основы. Москва : Изд-во РАГС, 2003. 152 с.

9. Забродин Ю. М. Основные направления исследований деятельности человека-оператора в особых и экстремальных условиях. *Психологические проблемы деятельности в особых условиях*. Москва : Наука, 2001. С. 5–17.
10. Маркова Л. К. Психология профессионализма. Москва : Знание, 2006. 48 с.
11. Жданова І. В. Професійно-психологічна підготовка працівників слідчих підрозділів. Херсон : ХНУВС, 2014. 516 с.
12. Артюшин Л. М. Праця в особливих умовах. Київ : НАОУ, 2004. 94 с.
13. Столяренко А. М. Экстремальная психопедагогика. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. С. 288–293.
14. Шадриков В. Д. Взаимосвязь обучения и развития в процессе освоения профессиональной деятельности. *Психологический журнал*. 2004. № 5. С. 94–103.
15. Leap T. L., Grino M. D. (2013) *Personnel/Human resource management*, 2 ed. New York : MacMillan.
16. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=3256
17. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/pidghotovka>.
18. Kahn R. L., Wolf D. M., Quinn R. P. et al. (2004) *Organizational stress : Studies in Role Conflict and Ambiguity*. New York : Wiley.
19. Lakin M. (2012) *Interpersonal encounter: Theory and practice in sensitivity training*. New York : McGraw-Hill.

Diachkova Olga. Psychological Training of Specialists for Professional Activity in Special Conditions

The nowadays development of society is characterized by the intensification of economic, social and scientific development, that determines the high level of importance of the study of the individual as a subject of professional activity. Therefore technological advances increase the risk of emergencies and disasters. As a result, training of specialists involved in emergency response, namely specialists of rescue service of civil defence, is particularly important. Their professional activity is one of the specific forms of human activity. From a psychological point of view, the professional duties and tasks assigned to the experts of the rescue service are realized in special, extreme conditions. Such professional activity requires not only thorough academic training of a specialist within the curriculum, but also psychological readiness for responsibility for the results of personal actions and decisions made in the process of solving complex tasks of operational activity in extreme conditions.

The purpose of the article is the theoretical and methodological analysis of the nature and features of professional activity of specialists in special conditions, as well as determination the specific character of professional and psychological training for the determined type of work of rescue service specialists.

Such theoretical methods of pedagogical research are used in the article: analysis and synthesis for complex consideration of the structure of the phenomenon of professional activity in special (extreme) conditions; methods of induction and deduction to find out the cause and effect relationships of the level of professional and psychological training of specialists of rescue service and the effectiveness of performing their professional duties in extreme working conditions; method of classification for the distribution of special conditions of work and professional activity due to the characteristics; generalization for the theoretical confirmation of the concept of psychological training of specialists of rescue services to the actions in special (extreme) conditions, as well as to summing-up of the predicted results of personal and professional growth of training participants, future specialists of rescue services.

Stressful emotional background, unpredictability of the situation, risk and danger, lack of time and physical activity are the key characteristics of the professional activity of the personnel of the rescue services. Psychological analysis of special conditions of professional activity is based on the following indicators: peculiarities of the situation as a set of the conditions of activity; the peculiarities of the subject of activity in special conditions, the level of the readiness; peculiarities of consequences of the specialists activity in difficult working conditions. We consider the psychological training of a specialist to perform professional activity as a scientifically organized and effectively implemented process of forming a high level of psychological readiness of specialists to solve their professional tasks. The basis for the creation of the concept of professional and psychological training of specialists of rescue services is the statement about the obligatory existence of extreme factors and conditions in the structure of the specified professional activity, which determine its content. It is required to distinguish in the process of implementation of the concept of thaining of specialists of rescue services for actions in special (extreme) conditions of theoretical, practical and experimental stages; and the priority role in the methodology of professional and psychological training we give to the psychological modeling of the tasks of future professional activity, its conditions and difficulties.

Special conditions of professional activity are the complex and unity of external conditions, their subjective interpretation, which are characterized by time limits and induce the specialist to selective activity, self-esteem of the possibility of overcoming the extreme situation and involvement of internal resources. Psychological preparation of a specialist for actions in special (extreme) conditions is a systematic, methodologically substantiated formation of competences, professionally important individual qualities, characteristics of a professional group, whose origin is extremely psychological, that allow to build an individual behavioral in an extreme situation according to the source of its origin and the probable ways of overcoming.

Key words: specialist; psychological training; special conditions; extreme situation; training concept.

References

1. Dyachenko M. I. (2005). *Gotovnost k deyatelnosti v napryazhennyh situatsiyah : psihologicheskij aspekt* [Willingness to work in tense situations: psychological aspect]. Minsk : University Publishing House. 206 p. [in Russian]
2. Aseev V. G. (2006). *Motivatsiya povedeniya i formirovaniya lichnosti* [Motivation of behavior and personality formation]. Moscow : Think. 158 p. [in Russian]
3. Samonov A. P. (2001). *Psihologiya pozharnogo dela* [Psychology of firefighting]. Perm : Star. 600 p. [in Russian]
4. Sundiev I. Yu. (2016). *Sotsialnye i psihologicheskie ekstremalnye process* [Social and psychological extreme processes]. Moscow : Nauka. 85 p. [in Russian].
5. Timchenko O. V. (2007). *Ekstremalna psihologiya* [Extreme psychology]. Kiev : TOV August Trade. 502 p. [in Ukrainian]
6. Cooper C. Z., Payne R. (2008). *Stress at work*. (eds) Chichester, England : John Wiley&Sons, Ltd. [in English]
7. Kitaev-Smyk L. A. (2003). *Psihologiya stressa* [Psychology of stress]. Moscow : Science. 368 p. [in Russian]
8. Derkach A. A. (2003). *Professionalizm deyatelnosti v osobykh i ekstremalnykh usloviyakh: psikhologo-akmeologicheskie osnovy* [Professional activity in special and extreme conditions: psychological and acmeological foundations]. Moscow : Publishing House of RAGS. 152 p. [in Russian]
9. Zabrodin Yu. M. (2001). *Osnovnye napravleniya issledovanij deyatelnosti cheloveka-operatora v osobykh i ekstremalnykh usloviyakh* [The main directions of

research of the human operator in special and extreme conditions]. Psychological problems of activity in special conditions. Moscow : Nauka. P. 5–17. [in Russian]

10. Markova L. K. (2006). Psihologiya professionalizma [Psychology of professionalism]. Moscow : Knowledge. 48 p. [in Russian]

11. Zhdanova I. V. (2014). Profesijno-psihologichna pidgotovka pracivnikiv slidchih pidrozdiliv [Professional psychology training of practitioners of medical training]. Kherson : KNUVS. 516 p. [in Ukrainian]

12. Artyushin L. M. (2004). Praczya v osoblivikh umovakh [Work in special conditions]. Kyiv. 94 p. [in Ukrainian]

13. Stolyarenko A. M. (2002). Ekstremalnaya psihopedagogika [Extreme psychopedagogy]. Moscow : UNITI-DANA. P. 288–293. [in Russian]

14. Shadrikov V. D. (2004). *Vzaimosvyaz obucheniya i razvitiya v processe osvoeniya professionalnoj deyatelnosti* [The relationship of training and development in the process of mastering professional activities]. Psychological Journal. Vol. 5. P. 94–103. [in Russian]

15. Leap T. L., Grino M. D. (2013) Personnel/Human resource management, 2 ed. New York : MacMillan. [in English]

16. Encyklopediya suchasnoyi Ukrayini [Encyclopedia of Ukraine]. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=3256. [in Ukrainian]

17. Slovník ukrajinskoyi movi [Dictionary Ukrainian language]. URL:<http://sum.in.ua/s/pidghotovka>. [in Ukrainian]

18. Kahn R. L., Wolf D. M., Quinn R. P. et all. (2004) Organizational stress : Studies in Role Conflict and Ambiguity. New York : Wiley. [in English]

19. Lakin M. (2012). Interpersonal encounter: Theory and practice in sensitivity training. New York : McGraw-Hill. [in English]